

Ж.В. НЕКРАШЭВІЧ-КАРОТКАЯ

РАЗВІЦЦЁ ЛАЦІНАМОЎНАЙ ПАЭМЫ АД АНТЫЧНАСЦІ ДА БАРОКА: ЗАХОДННЕЎРАПЕЙСКІ І БЕЛАРУСКІ КАНТЭКСТ

Прослежваецца эвалюцыя лацінамоўнай паэмы ад Антычнасці да Барока ў літаратурах краін Еўропы і ў дрэвняй літаратуры Беларусі. Паказана формальная сувязь героічнай паэмы з «Энеідой» Вергілія пры пастаяннай дынаміцы жанравой структуры *carminis heroici* ў напраўленні агіаграфічнага, історыка-дынастычнага або эціялагічнага эпаса. Кратка характэрызуюцца лацінамоўныя *carmina maiora* другіх жанравых разнавіднасцей (*hodoeporicon*, панегірычная і ліро-эпічная паэма), прадставленых ў многаязычнай літаратуры Беларусі XVI–XVII вв.

The article traces the evolution of Latin-language poem in European literature from Antiquity to Baroque as well as in ancient Belarusian literature. It shows formal connection between heroic poem and The Aeneid by Virgil in terms of constant evolution of genre structure of *carmen heroicum* with respect to hagiographic, historical and dynastic or etiological epos. The article also provides a short description of Latin-language *carmina maiora* of other genres (*hodoeporicon*, panegyric or lyric and epic poem) in Belarusian multilingual literature of the XVI–XVII centuries.

На працягу ўсяго гістарычнага перыяду пасля Антычнасці аж да пачатку XIX ст. лацінская мова была для Еўропы «*le signe euroréen*» («адзнакай еўрапейскасці»), а *Latinitas* (лацінская культура) – «ферментам еўрапейскай культуры» (Воейт 2003, 21). Вось чаму пласт лацінамоўнай паэзіі ў старажытных літаратурах краін Заходняй і Цэнтральнай Еўропы, у тым ліку Беларусі і Літвы (Вялікага Княства Літоўскага, далей – ВКЛ), прадстаўлены значнай колькасцю твораў разнастайных жанраў. Найбольш дынамічна ў межах лацінамоўнай кніжнай паэзіі развіваліся вялікія эпічныя формы – *carmina maiora*.

Культурна-гістарычнае значэнне лацінамоўнай паэмы (як і кніжнай паэмы наогул) недаацэньвалася многімі вучонымі XIX і XX стст. Так, напрыклад, В. Бялінскі не лічыў паэмы Вергілія, Таса, Мілтана і Клопштакса самабытнымі творамі, называў іх «наследаваннямі, што з'явіліся ў выніку школьна-эстэтычнага падання пра "Іліяду"» (Белинский 1954, 264). У дачыненні да помнікаў кніжнай паэзіі ўжываўся пяярэтыўна-ацэнны тэрмін «штучная (искусственная) эпопея» (Кожин 1974, 474), або «штучны эпас» (Памятники 1978, 8); пад «штучнасцю» разумелася адсутнасць сувязі з фальклорам. М. Гаспарай, прааналізаваўшы вялікі корпус помнікаў «каралінгскага» адраджэння, не палічыў менавіта гістарычныя паэмы на лацінскай мове вартымі апублікавання побач з іншымі тэкстамі, матывуючы гэта тым, што яны «не адрозніваюцца мастацкімі вартасцямі» (Гаспаров 1970, 240). Недаацэнка ролі лацінамоўнай паэмы была ўласцівай і замежнаму літаратуразнаўству. «Мінезанг, парасткі, якія пусціў "*Roman de la rose*", усе магчымыя адгалінаванні рыцарскага рамана, навела, якая толькі зараджалася, сатыра, хронікі – вось тыя жанры, якімі гісторыя літаратуры займаецца ў першую чаргу» (Хейзінга 2004, 136), – канстатаваў Ё. Хейзінга. Такая расстаноўка акцэнтаў пры аналізе літаратурнага працэсу Сярэднявечча, на думку вучонага, – падман зроку. Падобным чынам М. Блок лічыў вялікай аблудай гісторыкаў рамантычнага складу іх імкненне супрацьпастаўляць «спантаннае» «вучонаму», іх ідэю, што «паміж носьбітамі так званай народнай паэзіі і прафесійнымі знаўцамі лацінскай літаратуры, асобамі духоўнага звання, існавала Бог ведае якая непранікальная сцяна» (Блок 1986, 157). Тым часам многія вучоныя XX ст. (Ю. Новак-Длужэўскі, Л. Шчарбіцка-Сленк, М. Білык, В. Ярэменка, Б. Казлаўскас, М. Рочка, Э. Ульчынайтэ, С. Нарбутас, М. Прашковіч, В. Дарашкевіч, А. Жлутка, С. Кавалёў) звярталіся да вывучэння новалацінскіх паэм XVI–XVII стст. у кантэксце гісторыі нацыянальнага (польскага, украінскага, літоўскага, беларускага) пісьменства. У даследчыцкіх працах XXI ст. менавіта з лацінамоўнымі паэмамі Сімона Пекаліда і Яна Дамброўскага звязваюцца першыя спробы паэтычнага выкладу гісторыі Украіны – Русі (гл. Яковенко 2002, 163–167, 275); «Радзівіліяда» Яна Радвана расцэньваецца як найбольш яркае і разнастайнае ўвасабленне канцэпцыі «нацыянальнага эпаса» (Ulčinaite 2001, 70); гераічная эпопея прызнаецца «вядучым жанрам у шматмоўнай паэзіі Беларусі»

і Літвы XVI – пачатку XVII ст.» (Кавалёў 2010, 329). Разам з тым змена ацэнак у адносінах да лацінамоўнага ліра-эпасу не спрычынілася да вывучэння яго гісторыі ў кантэксце еўрапейскай кніжнай культуры. Першым вопытам абагульняючага даследавання, прысвечанага гісторыі новалацінскай паэмы, можна лічыць аб'ёмісты артыкул нямецкага вучонага Х. Гофмана, у якім прадстаўлена шырокая панарама гісторыі лацінскай паэмы з часоў ранняга Сярэднявечча да нашых дзён. У параўнанні з папярэднімі даследчыкамі, якія традыцыйна адштурхоўваліся ад творчых здабыткаў «калыскі» еўрапейскага Рэнесансу – Італіі, Х. Гофман пашырыў геаграфічны дыяпазон сваёй працы ў накірунку паўночных дзяржаў – Германіі, Англіі, Галандыі, Швецыі. Аднак з ліку эпічных паэм, створаных у ВКЛ, вучоны прыгадвае толькі «Радзівіліяду», пры гэтым памылкова сцвярджаючы, што яна была прысвечана Мікалаю Радзівілу «Чорнаму» (гл. Hoffmann 2000, 155). Мэта нашай працы – прадставіць асноўныя этапы эвалюцыі лацінамоўнай паэмы ад Антычнасці да Барока ў літаратурах краін Еўропы, а таксама ў старажытнай літаратуры Беларусі. Канкрэтныя задачы даследавання звязаны з вывучэннем дынамікі жанравай структуры (гл. Корань 1996, 7) лацінамоўнай паэмы, а таксама з вылучэннем жанравых прыярытэтаў у помніках названай групы, прыналежных да гісторыі шматмоўнай літаратуры Беларусі.

«Энеіда» Вергілія дала магутны штуршок для развіцця эпічнай паэзіі яшчэ ў Старажытным Рыме. Хутка з'явіліся паслядоўнікі: Публій Папіній Стацый, аўтар «Фіваіды» ў 12 кнігах і незавершанай «Ахілеіды»; Сілій Італік, аўтар 17 кніг «Пунічнай вайны»; Гай Валерый Флак, аўтар 8 кніг «Арганаўтыкі». Паэма Марка Анэя Лукана «Грамадзянская вайна» (аўтар даў ёй назву «Фарсалія») увасобіла ў сваёй мастацкай фактуры праявы дэкламацыйнага стылю, для якога характэрны «патэтыка, эмацыянальнасць, мноства сентэнцый» (Дилите 2003, 383). Дэкламацыйны стыль знайшоў сваіх прыхільнікаў у познеантычным эпасе, дзе больш выразна праяўляецца панегірычная накіраванасць.

Раннехрысціянскія паэты (Лактанцый, Прудэнцый, Клаўдзіян) пачынаюць рабіць пералажэнні Бібліі ў форме так званых біблейскіх эпасу. Першым значным вопытам у гэтым жанры стала паэма Ювенка (каля 330 г.) «Евангельская гісторыя ў чатырох кнігах» – паэтычнае пералажэнне асноўных евангельскіх падзей. Ва ўлонні познеантычнай літаратуры нараджаецца таксама жанр агіяграфічнага эпасу. Каля 576 г. Венанцый Фартунат напісаў паэму ў чатырох кнігах «Жыццё Св. Марціна», якая налічвала 2243 гексамэтры. Сюжэтнай асновай гэтага твора было праявінае жыццё Св. Марціна, напісанае Сульпіціем Северам (канец IV ст.). Новы ўздым перажывае лацінская паэма ў літаратуры каралінгскага адраджэння VIII–IX стст. Узоры агіяграфічнага эпасу з'яўляюцца з-пад пера Валахфрыда Страбона (809–849). Да гэтага жанру адносяцца яго паэмы «Жыццё Св. Блайтмака» і «Жыццё Св. Мамы». Літаратурныя вопыты Страбона звязаны з распрацоўкай тэорыі хрысціянскага героя, якая пазней была шырока развіта еўрапейскай паэзіяй аж да Таса і Мілтана. У XVI–XVII стст. **агіяграфічныя паэмы** звычайна прысвячаюцца тым святым, культ якіх набываў дзяржаўнае значэнне; часта іх напісанне прымяркоўваецца да завяршэння кананізацыйнага працэсу: «Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта» (1525) Мікалая Гусоўскага, «Эпас пра Св. Казіміра» (1604) Яна Крайкоўскага, «Язафатыда, або Пра забойства Язафата Кунцэвіча» (1628) Язафата Ісаковіча (псеўданім ураджэнца Віцебшчыны Мікалая Кміціца).

На фоне пошукаў новых эпічных форм класічная эпапея вергіліеўскага тыпу ніколі не пакідала гісторыі літаратурнага развіцця Еўропы. Нездарма С. Аверынцаў назваў культ Вергілія «важнейшым фактарам стабільнасці на пераходзе ад Сярэднявечча да Адраджэння і ад Адраджэння да наступных стагоддзяў», а «Энеіду» – «сапраўдным цэнтрам і нормай» (Аверинцев 1989, 23). Вергіліеўскай форме эпапеі адпавядалі створаныя ў IX ст. паэмы «Дзяянні Людовіка Набожнага» Эрмольда Нігела, «Аналы подзвігаў імператара Карла Вялікага» ў пяці кнігах невядомага саксонскага паэта, а таксама «Вальтарый», магчымым аўтарам якой лічаць паэта Геральда. Аўтары-«каралінгі» імкнуліся ўвасабляць у сваіх творах падзеі гераічнай сучаснасці. Так, у паэме Абона Сен-Жэрменскага, або Абона Гарбатага, «Бітвы за горад Парыж» апісваецца асада Парыжа нарманамі ў 885–886 гг.

Працэс узнікнення народных эпічных твораў на новых мовах («Беавульф», «Песня пра Раланда» і інш.) на ўсім гістарычным шляху развіваўся паралельна з працягам традыцый кніжнага лацінамоўнага паэтычнага эпасу. Так, на стыку жэста, казкі і гераічнай паэмы ствараюцца ў XII–XIII стст. шматлікія ўзоры рыцарскага паэтычнага эпасу. Трувер Крэцъен дэ Труа складае іх французскім рыфмаваным вершам, Генрых фон Фельдэке, Гартман фон Аруэ і Вальфрам фон Эшэнбах – нямецкім чатырохнаціскным вершам. Разам з тым вучоная эпапея на лацінскай мове, якую, як і ў антычныя часы, складалі гексамэтрам, таксама служыла мэтам увасаблення гістарычных і рыцарскіх сюжэтаў. На пачатку XII ст. у Італіі ўнікае цэлы шэраг такіх паэм: пра перамогі пізанцаў над арабамі, пра міжусобныя войны ламбардскіх гарадоў і інш. Пры гэтым «усе яны стылізаваныя пад батальныя ўзоры Вергілія і Лукана» (Гаспаров 1984, 509). У сферы апрацоўкі тых сюжэтаў, якія найбольш адпавядалі «гарызонту чаканняў» (Jauss 1970, 175) сярэднявечнага чытача, даволі паслядоўна назіраецца «паралельнасць» у рэцэпцыі гэтых сюжэтаў труверамі ды мінезінгерамі, з аднаго боку, і вучонымі лацінскімі паэтамі – з другога. Разнастайныя праявіныя версіі гісторыі захопу і зруйнавання Троі сталі

падставай для шматлікіх варыянтаў «Рамана пра Трою». Аднак побач з гэтай белетрыстычнай прозай была створана і эпопея вергіліеўскага тыпу – паэма ў шасці кнігах «Траянская вайна» Іосіфа Эсетэрскага (каля 1160–1210). Другім найбольш папулярным сюжэтам у сярэднявечнай літаратуры была гісторыя жыцця і подзвігаў Аляксандра Македонскага. Яе паэтычнае пералажэнне ў форме класічнай эпопеі «Александрэіда» (1541 гекзаметр) стварыў Вальтэр Шацільёнскі. Французскі паэт, больш вядомы як класік вагантаўскай лірыкі, напісаў гэтую паэму на лацінскай мове каля 1170 г. Такім чынам, сфармуляваны М. Гаспаравым тэзіс пра тое, што яшчэ ў часы ранняга Сярэднявечча лацінская літаратура была «вымушана пацясніцца» (Гаспаров 1984, 499), не пацвярджаецца рэальнай карцінай развіцця прыгожага пісьменства.

У італьянскай літаратуры эпох *Trecento* і *Quattrocento* пашыраецца жанрава-тэматычны дыяпазон новалацінскай эпікі. Акрамя эпопеі вергіліеўскага тыпу («Афрыка» Франчэска Пятраркі) ствараюцца, пераважна ў эпіліях (невялікіх паэмах), апрацоўкі сюжэтаў антычных міфаў («Астыянакс» (1430) Мафео Веджыю; «Палідарэіда» (першая пал. XV ст.) Антонія Баратэлы; «Пра выкраданне Цэрбера» (1490) ураджэнца Дубраўніка Якава Буніча). Значнае пашырэнне з сярэдзіны XV ст. атрымлівае «эпас пра гісторыю і сучаснасць» (*historisch-zeitgeschichtliche Epos*) (Hoffmann 2000, 146). Часцей за ўсё гэтыя паэмы прысвячаліся прадстаўнікам правячых дынастый Еўропы. Аўтары выбіралі для іх назвы на ўзор «Іліяды» і «Энеіды»: «Гесперыда» ў 13 кнігах Базінія Базіні (у гонар герцага Малатэсты), «Сфарцыяда» Франчэска Філельфа, «Казміяда, або Пра славу Козіма Медзічы», «Лаўрэнціяда» (у гонар Ларэнца Медзічы) Джавані Марыё Філельфа.

У XVI ст., калі на палітычным небасхіле Еўропы ўзыхля зорка дынастыі Габсбургаў, гэта адразу ж было «заўважана» паэтамі-эпікамі: на працягу менш за 100 гадоў быў створаны цэлы шэраг паэм у іх гонар, прычым чатыры з іх мелі аднолькавую назву – «Аўстрыяда». Храналагічна першая «Аўстрыяда» ў 12 кнігах належала пярэму Рыкарда Барталіні. Яго паэма ўпершыню пабачыла свет у 1516 г. – у адным годзе з «Прускай вайной» Яна Вісліцкага, якую, у сваю чаргу, можна разглядаць як *carmen heroicum* з элементамі дынастычнай эпопеі ў гонар Ягелонаў. У 1540 г. была надрукавана «Аўстрыяда ў дзвюх кнігах» Ёахіма Мюнцінгера, у 1559 г. – «Аўстрыяда» Рока Боні, у 1602 г. – паэма Андрэаса Гравінуса з такой жа назвай. Ужо ў першай «Аўстрыядзе» – паэме Р. Барталіні – знайшла мастацкае ўвасабленне актуальная ў той час у колах імператара Максіміліяна ідэя «*translatio imperii*» («перанос улады»). Гэтая ж ідэя – у дачыненні да ВКЛ – будзе пазней актуалізавана і ў «Радзівіліядзе» (1592): Ян Радван упершыню ў паэтычнай форме ўвасобіў паданне пра прыход Палямона.

Акрамя гісторыі манаршых дынастый, лацінамоўныя эпопеі эпох Рэнесансу і Барока апрацоўвалі найбольш знакавыя падзеі гісторыі народа. Так, у 1516 г. у Парыжы быў надрукаваны эпас Валерана дэ ля Варан «Пра подзвігі панны Жанны, выдатнай французскай ваяркі». Эпоха вялікіх геаграфічных адкрыццяў таксама знайшла свой водгук у новалацінскай эпопеі: у другой палове XVI ст. з’явіліся паэмы «Пра марское падарожжа Хрыстафора Калумба» (1581) Ларэнца Гамбара, «Калумбеіда» (у 2 кнігах, 1585) Юлія Цэзара Стэлы. Гісторыя крыжовых паходаў стала сюжэтнай асновай не толькі італамоўнага «Вызваленнага Ерусаліма» Тарквата Таса, але і лацінамоўнай паэмы «Сірыяда» (1585) П’этра Анджэла да Барга.

У новалацінскай эпічнай паэзіі эпохі Рэнесансу была запатрабавана і свяшчэнная гісторыя хрысціянства. Шэраг вядомых біблейскіх сюжэтаў паклаў у аснову гераічнага эпаса «Давідзіяда» (6761 гекзаметр) харвацкі паэт Марка Маруліч (1450–1524), якога даследчыкі называюць «хрысціянскім Вергіліем». На пачатку XVI ст. упершыню друкуюцца біблейскія эпасы Ювенка, Цэлія Седулія, Лактанцыя. З’яўляюцца новыя ўзоры гэтага жанру. Самы аб’ёмісты з іх (больш за 16 тысяч гекзаметраў) – паэма «*Thalichristia*» (1522) іспанца Алвара Гомеса дэ Сьюдод-Рэаль у 25 кнігах (гл. Hoffmann 2000, 167). Пад назвай «Хрысціяда» выйшлі ў XVI ст. дзве паэмы: у 1525 г. – манаха-бenedыктынца з Бургундыі Умбера дэ Манмарэ, у 1535 г. – італьянца Марка Джаралама Віды.

Пры яўнай перавазе гекзаметра як памера эпічнай паэзіі яшчэ ў антычнай літаратуры былі прадстаўлены *carmina maiora*, напісаныя элегічным двувершам («Гісторыя Смірны» Мімнерма з Калафона; «Гераіды» і «Навука каханьня» Авідзія), што стварыла падставу для развіцця **ліра-эпічнай паэмы**. Найбольш яркі ўзор гэтага жанру ў беларускай паэзіі эпохі Рэнесансу – «Песня пра зубра» (1523) Мікалая Гусоўскага. Надалей ліра-эпічныя *carmina maiora* ў лацінамоўнай паэзіі былі прадстаўлены пераважна эпіліямі (маленькімі паэмамі). Пры гэтым строгага метрычнага абмежавання для гэтай формы не існавала. Элегічным двувершам быў напісаны агіяграфічны эпілій Яна Андрушэвіча (30-я гг. XVI ст.; захаваліся 42 радкі без назвы) і лацінская частка дзвюхмоўнай паэмы «Патрыёт – да сената і народа літоўскага» (1597), аўтарам якой лічыцца Гальяш Пельгрымоўскі. Гекзаметрам напісаны эпілій Іягана Мюліуса з Лібенродэ «Ласка Божая ў часы праўлення Жыгімонта Аўгуста <...> перамога над маскоўцамі, здабытая... Грыгорыем Хадкевічам...» (1564).

¹ Гэтую назву цяжка адназначна перакласці на беларускую мову. Этымалагічна яна звязана з двума грэчаскімі словамі: *θεαλία* ('шчасце, веселасць; пір') і *Χριστός* ('Хрыстос').

З наступленнем эпохі Барока пазіцыі лацінамоўнай паэмы ў прыгожым пісьменстве не аслабелі. Полівектарнасць, уласцівая хранатопу Барока, імкненне да крытычнага асэнсавання традыцыйных культурных здабыткаў і каштоўнасцей, жаданне пранікнуць у нетры нязведанага, абумоўленае глыбокім інтэлектуалізмам эпохі ў духу картэзіянскага светаўспрыняцця, – усё гэта давала новыя магчымасці для паэтычнага ўвасаблення гераічнага ідэалу. Пераход ад Рэнесансу да Барока ў лацінамоўнай паэзіі Беларусі звязаны са з’яўленнем новых жанравых разнавіднасцей: **панегірычнай паэмы і паэмы-hodoeporicon**. Да першага тыпу адносіцца «Панегірык на ўзяцце Полацка» (1580) Базыля Гяцынта, напісаны падчас штудый аўтара ў Падуі. Сам факт, што ў загаловак вершаванага твора вынесена слова «*panegyricus*», сведчыць пра ўплыў літаратурнай практыкі Заходняй Еўропы: у літаратуры ВКЛ назву «панегірык» мелі пераважна пражанскія казанні. Разуменню панегірыка як пражанскага твора адпавядала і дэфініцыя Скалігера: «Панегірык – пахвальная прамова, з якой звычайна звяртаюцца да вялікай супольнасці [людзей]» (Scaliger 1561, 160). Але, напрыклад, у творчасці нямецкіх паэтаў гэтае жанравае азначэнне прымянялася да вершаваных твораў: «Панегірык на ўрачыстую каранацыю боскага Максіміліяна» Пауля Зібера (1563; 584 гексамэтры), «Панегірык» Даніэля Германа ў гонар цэсарэвіча Рудольфа, сына імператара Максіміліяна II (1572; 226 гексамэтраў). Такім чынам, Базыль Гяцынт упершыню транспіраваў адпаведнае разуменне тэрміна ў літаратурны дыскурс старажытнай Беларусі.

Жанр паэтычнага апісання падарожжа (*hodoeporicon*), традыцыя якога сягае ў літаратуру Старажытнага Рыма (вершы Луцылія і Гарацыя), набыў асаблівае пашырэнне ў нямецкай паэзіі з сярэдзіны XVI ст. Так, Хуга Фаволіус апісаў у 4522 гексамэтрах падарожжа пасольскай місіі імператара Карла V да турэцкага султана ў 1545 г.; гэтую паэму («Апісанне візантыйскага падарожжа») Г. Віганд назваў «гераічным эпасам без гераічных учынкаў» (Wiegand 1984, 150). У XVI ст. *hodoeporicon* уключаецца ў нарматыўную іерархію паэтычных жанраў: Ю.-Ц. Скалігер каротка прэзентуе *hodoeporicon* у групе падобных да яго жанраў (*propempticon, apopempticon*) (гл. Scaliger 1561, 156). У 1575 і 1580 гг. выйшлі з друку два аб’ёмістыя зборы *hodoeporica*, якія падрыхтавалі Натан Хітрэй і Мікалай Ройзнер (гл. Wiegand 1984, 13). У рэчышчы гэтай літаратурнай традыцыі ўзнікла паэма Францішка Градоўскага «Апісанне маскоўскага паходу... Хрыстафора Радзівіла» (1582).

У паэзіі эпохі Барока рэнесансны культ «усемагутнага чалавека» карэктіруецца ў адпаведнасці з задачамі хрысціянскага выхавання. У межах новай эстэтыкі гераічнае, як і іншыя эстэтычныя катэгорыі, раскрываецца на памежжы дзвюх бясконцых прастораў – макракосмасу сусвету і мікракосмасу чалавечай асобы, на грані канечнага часу і вечнасці. Асаблівае значэнне набывае паэтыка кантрасту. Новым увасабленнем формы вергіліеўскай эпопеі ў шматмоўнай літаратуры Беларусі стала гераічная паэма «Караламахія» (1606) Хрыстафора Завішы (1577–1670). Гэты твор варта аднесці да катэгорыі «гісторыка-панегірычны эпас» (*historisch-panegyrische Epos*; Traube 1911, 344). *Heros perfectus* («да-сканалы герой») паэмы, вялікі гетман Ян Караль Хадкевіч, які здабыў у 1605 г. перамогу пад Кірхгольмам над войскам Карла IX, паказаны не толькі ваенным правадыром, але і сапраўдным патрыярхам свайго народа, носьбітам высокіх хрысціянскіх цnotaў.

Яшчэ ў эпоху Рэнесансу аўтары гісторыка-панегірычных паэм часта закраналі пытанні паходжання тых ці іншых народаў або краін. Так, паэма Сімона Лемнія «Рэтэіда» распавядала не толькі пра падзеі Швейцарскай (Швабскай) вайны 1499 г., але і пра паходжанне народа гельветаў (гл. Hoffmann 2000, 153). Паэты эпохі Барока актыўна «адкрывалі» для сваіх чытачоў малавядомыя краіны, таму **этыялагічная накіраванасць** лацінамоўнай паэмы становіцца больш выразнай. Гэтую рысу ярка прэзентуюць паэмы «Данейды, або Песні пра датскія справы, у чатырох кнігах» Іягана Секцэруіцыя (1581), «Раксаланія» (1584) Себасцьяна Фабіяна Кляновіча. Этыялогія займае важнае месца і ў «Радзівіліядзе» Яна Радвана: у гэтай паэме, якая, па сутнасці, з’яўляецца панегірыкам Мікалаю Радзівілу, вялікае значэнне надаецца разам з тым пытаннем паходжання ВКЛ. Такім чынам, лацінамоўныя паэмы эпохі Барока дэманструюць **жанравы сімбіёз**: спалучэнне рыс гісторыка-дынастычнай і этиялагічнай эпопеі, а таксама вершаванага панегірыка.

Большасць эпопеі паэмы знайшоў часу імкнуцца супрацьпаставіць свае тварэнні паэмам Гамера і Вергілія, што знайшло яркае ўвасабленне ў «Радзівіліядзе» Яна Радвана і ў «Эпасе пра Св. Казіміра» Яна Крайкоўскага. На гэтым грунце ўзнікла дынаміка жанравай структуры класічнай эпопеі – «момант няпэўнасці, нясталасці, нестандартнасці формы; момант унікальнасці, момант якасна новага для свайго часу мастацкага сэнсавага звязу; момант нараджэння новай, дастаткова значнай мастацкай ідэі» (Корань 1996, 7). Такой значнай мастацкай ідэяй у лацінамоўнай паэзіі канца XVI – пачатку XVII ст. стала ўзмацненне аўтарскага пачатку ў эпопеі, што было звязана найперш з задачай фарміравання вобразу нацыянальнага героя. Гэтую задачу паспяхова вырашылі ў сваіх творах аўтары лацінамоўных паэм, якія паводле відавочнай прыналежнасці адносіліся да ліра-эпасу.

Такім чынам, кароткі агляд гісторыі лацінамоўнай паэмы ў літаратурах краін Еўропы ад Антычнасці да Барока дазваляе зрабіць выснову пра наяўнасць пэўнай традыцыі, звязанай з лацінскай вершаванай культурай. Гэтая традыцыя, якая ўзнікла на грунце асаблівага стаўлення да латыні як мовы

паэтычнай творчасці, была надзвычай актуальнай для еўрапейскай кніжнай паэзіі Сярэднявечча, Рэнесансу і Барока. Беларуская літаратура акцэптуе гэтую традыцыю на пачатку XVI ст. і захоўвае да пачатку XIX ст. Цікава, што нават Адам Міцкевіч далучыўся да традыцыі лацінамоўнага вершавання: у 1854 г. з нагоды перамогі французска-англійскага флоту ў пачатковай фазе Крымскай вайны ён напісаў алкеевай страфой верш пад назваю «Да Напалеона III, аўгусцейшага імператара, ода на ўзяцце Бамерзунда» (Mickiewicz 1955, 426–427).

Беларускія эпікі стваралі свае паэтычныя творы на лацінскай мове ў межах той сістэмы жанраў, якая склалася ў творчай практыцы заходнееўрапейскіх аўтараў. Жанравае поле лацінамоўнай паэмы Беларусі вызначалі наступныя асноўныя складнікі:

– гераічная паэма (*carmen heroicum*); прадстаўлена ў некалькіх разнавіднасцях: «эпас пра гісторыю і сучаснасць» («Радзівіліяда» Яна Радвана), «гісторыка-панегірычны эпас» («Караламахія» Хрыстафора Завішы), агіяграфічная паэма, або агіяграфічны эпас («Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта» Мікалая Гусоўскага, «Язафатыда» Язафата Ісаковіча);

– паэма-*hodoeporicon*, паэтычнае апісанне падарожжа («Апісанне маскоўскага паходу Хрыстафора Радзівіла» Францішка Градоўскага);

– панегірычная паэма («Панегірык на ўзяцце Полацка» Базыля Гіяцынта);

– ліра-эпічная паэма («Песня пра зубра» Мікалая Гусоўскага);

– эпільій («Перамога над туркамі» Мікалая Гусоўскага; «Ласка Божая...» Іягана Мюліуса).

ЛІТАРАТУРА

Аверинцев С. С. Внешнее и внутреннее в поэзии Вергилия // Поэтика древнеримской литературы: Жанры и стиль. М., 1989. С. 22–52.

Белинский В. Г. Избранное. М., 1954.

Блок М. Апология истории, или Ремесло историка. М., 1986.

Гаспаров М. Л. Каролингское возрождение (VIII–IX вв.) // Памятники средневековой латинской литературы IV–IX веков. М., 1970. С. 223–242.

Гаспаров М. Л. Латинская литература // История всемирной литературы: В 9 т. М., 1984. Т. 2. С. 499–516.

Дилите Д. Античная литература. М., 2003.

Кавалёў С. Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу. Мн., 2010.

Кожин В. Эпопея // Словарь литературоведческих терминов. М., 1974. С. 472–475.

Корань Л. Цукровы пеўнік: Літаратурна-крытычныя артыкулы. Мн., 1996.

Памятники книжного эпоса: стиль и типологические особенности / Отв. ред. Е. М. Мелетинский. М., 1978.

Хейзинга Й. Осень Средневековья: исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах. М., 2004.

Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ, 2002.

Boehm L. Latinitas – Ferment europäischer Kultur: Überlegungen zur Dominanz des Latein im germanisch-deutschen Sprachraum Alteuropas // Germania latina, Latinitas teutonica: Politik, Wissenschaft, humanistische Kultur vom späten Mittelalter bis in unsere Zeit. München, 2003. Bd. 1. С. 21–70.

Jauss H. R. Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft. Frankfurt a. M., 1970.

Hoffmann H. Neulateinische Literatur: Aufgaben und Perspektiven // Neulateinisches Jahrbuch: Journal of Neo-Latin Language and Literature. Hildesheim; Zürich; New York, 2000. Bd. 2. С. 58–97.

Mickiewicz A. Dzieła. T. I. Wiersze. Warszawa, 1955.

Scaliger J. C. Poetices libri septem. [Lyon], 1561.

Traube L. Einleitung in die lateinische Philologie des Mittelalters. München, 1911.

Ulčinaite E. Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra. Vilnius, 2001.

Wiegand H. Hodoeporica. Studien zur neulateinischen Reisedichtung des deutschen Kulturraums im 16. Jahrhundert. Baden-Baden, 1984.

Паступіў у рэдакцыю 10.03.11.

Жанна Вацлаваўна Некрашэвіч-Кароткая – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дактарант кафедры тэорыі літаратуры.